

TOMASZ WÓJCIK*

Wybrane zagadnienia z dziejów tradycji zdobienia trasy Bożego Ciała w parafii Spycimierz

STRESZCZENIE | Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie trzech zagadnień związanych z dziejami tradycji ubierania (zdobienia) trasy procesji Bożego Ciała w parafii Spycimierz. Tekst otwiera zarys dziejów parafii oraz miejscowości współcześnie ją tworzących. Autor analizuje kwestię genezy i okresu narodzin zwyczaju oraz rekonstruuje sześć tras, po których wędrowała procesja Bożego Ciała w parafii Spycimierz podczas ostatniego półwiecza. Wskazuje także reguły, którymi miejscowa społeczność kierowała się, ustalając przebieg trasy.

SŁOWA KLUCZOWE | Spycimierz, Boże Ciało, dywany kwiatowe, kasztelania, niematerialne dziedzictwo kulturowe

Some remarks on the history of the tradition of Corpus Cristi decorations in the parish of Spycimierz

SUMMARY | The aim of this article is to discuss three issues connected with the tradition of decorating the route of the Corpus Christi procession in the parish of Spycimierz. It first presents an outline of the history of the parish and the villages that it comprises today. Next, it highlights the origins of this tradition and reconstructs the six routes that the Corpus Christi procession followed over the past 50 years. It also explains the rules used by the local community in choosing the route.

KEYWORDS | Spycimierz, Corpus Cristi, flower carpets, castellany, intangible cultural heritage

* Tomasz Wójcik, mgr, absolwent Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Łódzkiego, nauczyciel historii, przewodniczący Rady Miejskiej w Uniejowie; e-mail: wojcik.uniejow@gmail.com

Wstęp

Spycimierz, niewielka wieś w gminie Uniejów, siedziba rzymskokatolickiej parafii pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, od dawna budzi zainteresowanie naukowców, najpierw (jeszcze w czasach II Rzeczypospolitej) archeologów i historyków¹, współcześnie także etnologów, antropologów, geografów i innych. Wiąże się to nie tylko z długimi, sięgającymi czasów przedpaństwowych, dziejami osadnictwa na tym terenie, ale obecnie przede wszystkim z wyjątkową w skali kraju i docenioną na świecie tradycją układania kwiatowych dywanów na trasie procesji Bożego Ciała, w 2021 r. wpisaną na światową Listę reprezentatywną niematerialnego dziedzictwa ludzkości UNESCO². Badania historyczne dotyczące nieodległej przeszłości i współczesności miejscowości i parafii nie były dotąd prowadzone na szeroką skalę. W opinii autora związane jest to częściowo z niewielką liczbą źródeł historycznych z XIX w. i co najmniej połowy XX stulecia. Niniejszy artykuł, poza przedstawieniem zarysu dziejów wsi

-
- 1 R. Jakimowicz, *Sprawozdanie z działalności Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych Okręgu Warszawskiego za rok 1923*, „Wiadomości Archeologiczne” 1925, t. IX, z. 3–4, s. 328–329; J. Kamińska, *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa*, „Acta Archeologica Universitatis Lodzensis” 1953, nr 2, s. 108–110; A. Nadolski, *Spycimierz nad Wartą: średniowieczny zespół osadniczy*, „Archeologia Polski” 1966, t. X, z. 2, s. 701–712; W. Różańska, *Cmentarzysko tużyckie z młodszego okresu halsztackiego w Spycimierzu pow. Turek*, „Materiały Starożytne” 1958, t. IV, s. 145–156; J. Sikora [i in.], *Uwarunkowanie geologiczne i geomorfologiczne funkcjonowania średniowiecznych grodowych zespołów osadniczych w Polsce środkowej*, [w:] A. Andrzejewski, J. Sikora (red.), *Grodziska wczesnośredniowieczne Polski centralnej. Archeologiczne badania nieinwazyjne z lat 2013–2016*, Łódź 2017, s. 22; T. Poklewski, *Próba archeologicznej rekonstrukcji włości średniowiecznej Spycimierz nad Wartą*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1971, R. XIX, nr 3, s. 437–446; A. Nowakowski, *Pradzieje Uniejowa i okolic*, [w:] *Uniejów. Dzieje miasta*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 1995, s. 54–55; M. Kara, M. Krąpiec, G. Teske, *Wyniki badań archeo-dendrochronologicznych wybranych grodzisk wczesnośredniowiecznych z terenu historycznej Wielkopolski, przeprowadzonych w 2005 roku*, „Fontes Archaeologici Posnanienses” 2006, t. 42, s. 125–144. Szerszą bibliografię podaje: T. Figlus, *Rozwój układu ruralistycznego Spycimierza na tle dziejów osadnictwa w świetle badań geograficzno-historycznych i archeologicznych*, „Biuletyn Uniejowski” 2015, t. 4, s. 75–76.
- 2 K. Smyk, B. Włodarczyk, A. Jełowicki, *Od badań terenowych do rekomendacji – spycimierska praktyka ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, [w:] K. Smyk (red.), *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, Uniejów–Wrocław 2020, s. 21–28; K. Smyk, *Obrzęd jako tekst kultury. Przykład Bożego Ciała w Spycimierzu*, Lublin 2020, s. 68–72.

i parafii, stanowi próbę naświetlenia dwóch zagadnień: genezy *ubierania* trasy procesji Bożego Ciała, a zarazem określenia prawdopodobnego czasu narodzin tej tradycji, a także zmian przebiegu trasy procesji w okresie od końca lat 60. XX wieku do współczesności.

Zarys historii wsi i parafii Spycimierz

Spycimierz

Przeszość wsi Spycimierz budziła zainteresowanie już przed wiekami. Bartosz Paprocki pod koniec XVI w. wzmiankował dawną tradycję, zgodnie z którą osadzie położonej obok grodu dał początek niejaki Spycimir, protoplasta rodu Lelewitów, który w czasach księcia Władysława Hermana (a zatem pod koniec XI lub na początku XII w.) miał ją nadać arcybiskupstwu gnieźnieńskiemu³. Nie ma jednak żadnego materiału źródłowego, pozwalającego zweryfikować ten domysł.

Najstarsze źródła pisane dotyczące Spycimierza pochodzą z XII w. W kronice Anonima zw. Gallem wspomniane jest pojmanie abp. gnieźnieńskiego Marcina w Spycimierzu przez księcia Bolesława III Krzywoustego zimą 1106–1107 r. Książę przybył tu z Kalisza, a następnie wraz z duchownym wyruszył do Łęczycy. Domyślać się więc należy, że warownia w Spycimierzu, strzegąca przeprawy przez Wartę na ważnym szlaku handlowym, stanowiła istotny punkt administracyjno-wojskowy państwa pierwszych Piastów. W 1108 r. Spycimierz stał się miejscem kolejnych dramatycznych wydarzeń z udziałem abp. Marcina, opisanych piórem kronikarza. Duchowny tylko dzięki sprytowi towarzyszy uniknął porwania przez Pomorzan⁴.

Spycimierz był więc w początku XII w. mogącym gościć arcybiskupa znacznym grodem, ze znajdującym się wewnątrz drewnianym kościołem. Bez wątplenia w Spycimierzu działała wówczas parafia grodowa, potwierdzona źródłowo w 1108 r., można domniemywać, że pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego. O ówczesnej wysokiej pozycji miejscowości świadczy także Bulla gnieźnieńska papieża Innocentego II z roku 1136. Spycimierz

---

3 *Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r.p. 1584*, wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego, Kraków 1858, s. 480.

4 J. Szymczak, *Kasztelania spycimierska i kształtowanie się uniejowskiego regionu osadniczego do końca XVI wieku*. [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki, t. 1. Do roku 1918*, Łódź–Uniejów 2021, s. 43.

został tam wzmiankowany jako gród kasztelański, zobowiązany do składania arcybiskupstwu gnieźnieńskiemu dziesięciny ze zboża, miodu, wytopionego żelaza, skór lisich i kunich, opłat sądowych, dochodów z karczem i targów. W świetle tego dokumentu Spycimierz jawi się jako główny ośrodek regionu, siedziba kasztelana. W odniesieniu do Spycimierza (*Item Villa circa Spitimir*) opisywano wówczas położenie innych miejscowości, w tym Przykony, Turku i Uniejowa. Zachowała się pełna lista 52 kasztelanów spycimierskich, począwszy od 1228 r. do 1793 r. Warto zauważyć, że w czasach nowożytnych, aż do upadku I Rzeczypospolitej, tytuł ten związany był z pełnieniem godności senatorskiej⁵.

Zalążkiem rozwoju wsi był średniowieczny gród kasztelański. W świetle prowadzonych badań archeologicznych zidentyfikowano dwie fazy istnienia grodu, przy czym datą je oddzielającą jest zapewne pożar wywołany najazdem krzyżackim w 1331 r. Pierwsza faza (XII–XIV w.) obejmowała rozwój grodu pierścieniowego, który po najeździe krzyżackim został zniwelowany i zastąpiony przez gród stożkowy. Zapewne wkrótce po tym najeździe rozpoczęto odbudowę grodu, tym razem prawdopodobnie nadając mu formę rezydencji rycerskiej typu motte, czyli drewnianej wieży mieszkalnej. Odbudowę tę należy wiązać z ówczesnymi posiadaczami osady, możnowładczą rodziną Ogonów, którzy być może planowali Spycimierz uczynić swoją siedzibą. Proces kształtowania się organizacji przestrzennej najstarszego Spycimierza oraz jego nieco późniejsze, wciąż jednak średniowieczne, przemiany ściśle związane były z doliną Warty i jej czasową zmiennością. W przeszłości tereny dzisiejszej wsi oraz jej okolic były często zalewane, a zmiany sieci rzecznej wymuszały zmiany osadnicze. Bogactwo wód służyło rybołówstwu, a obfitość przyległych kompleksów leśnych sprzyjała myślistwu i zbieractwu.

We wrześniu 1331 r. doszło do najazdu krzyżackiego na Polskę. Na trasie niszczycielskiego pochodu znalazł się także region spycimiersko-uniejowski. Uniejów został przez Krzyżaków wzięty przez zaskoczenie i splądrowany 19 września. Dzień później, po krótkiej i intensywnej walce, gród w Spycimierzu został spalony. Połowa XIV w. to czas, w którym Uniejów zdyktansował starszy i mający dotąd znaczne miejsce w państwie Spycimierz. Przed rokiem 1347 Spycimierz wrócił do rąk królewskich, w tym bowiem

5 A. Szymczakowa, A. Gąsiorowski (red.), *Urządnicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku*. Spisy, oprac. J. Bieniak, Wrocław 1985, passim.

roku król Kazimierz III Wielki nadał go wraz z grodem abp. Jarosławowi Bogorii Skotnickiemu w zamian za m.in. Przedecz. Określono przy tym, że dochody z cła spycimierskiego stanowić będą uposażenie miejscowego kościoła, noszącego wezwanie Św. Krzyża⁶.

W dokumencie królewskim z 1357 r., we fragmencie dotyczącym zatwierdzenia poboru cła, Spycimierz opisano jako małe miasto w ziemi sieradzkiej: *oppidum in terra Syradie*⁷. Nie sposób na podstawie jednej tylko wzmianki przekonująco rozstrzygnąć, czy określenie Spycimierza mianem miasteczka to efekt domniemanych starań lokacyjnych, opis istniejącego stanu rzeczy (bez wątplenia sporej osady przedkolacyjnej), czy omyłka pisarska.

Znana jest lista proboszczów spycimierskich z XV w. Otwiera ją w 1404 r. Wojciech, zamyka zmarły w poł. lat 90. tego stulecia Marcin z Sułkowic. Arcybiskup Zbigniew Oleśnicki w dn. 28.04.1491 r. wcielił parafię spycimierską do uposażenia liczącego 7 duchownych mansjonarzy, ufundowanego przez niego przy kolegiacie uniejowskiej. W dokumencie tym fundator szczegółowo określił obowiązki duszpasterskie dotyczące kościoła w Spycimierzu⁸.

Wydarzenia z I poł. XIV w., zniszczenia krzyżackie, a następnie zmiana właścicieli, miały decydujące znaczenie dla przyszłości osady. Wykazywała ona wszystkie cechy miasta przedlokacyjnego. Gdyby nie fatalny najazd i możliwy brak determinacji Ogonów, losy Spycimierza mogłyby wyglądać inaczej. Przekształceniu w miasto nie służyła także bliskość Uniejowa, mającego prawa miejskie najpewniej od 1283 r. Uniejów, korzystniej położony powyżej doliny Warty, miał lepsze perspektywy rozwojowe, czego dowodem była decyzja o odbudowie po zniszczeniach z 1331 r. Tę rywalizację z młodszym sąsiadem Spycimierz przegrał, w konsekwencji pogrążając się w stagnacji kolejnych stuleci. Widowym świadectwem tego było nie tylko przekształcenie parafii, ale także zmiana sposobu lokalizowania miejscowości, odtańd orientowanych wobec Uniejowa, nie zaś Spycimierza⁹.

Według informacji z 1512 r. Spycimierz liczył 7 łanów opodatkowanych (około 120 ha powierzchni), ale tylko 4 spośród nich były zasiedlone. W pobliżu znajdował się folwark z dworem i łąkami (to późniejsza wieś Zieleń). W Spycimierzu mieszkało 14 rybaków, zajmujących niewielkie nadziały gruntów, 13 z nich odnotowano imiennie. Pośród najstarszych

6 J. Szymczak, *op. cit.*, s. 191.

7 T. Figlus, *op. cit.*, s. 78.

8 A. Jabłońska, *Kapituła uniejowska do początku XVI w.*, Kielce 2005, s. 36.

9 J. Szymczak, *op. cit.*, s. 67.

znanych spycimierzan wspomnieć należy Stanisława Górkę, gdyż tak brzmiące nazwisko dotąd występuje w rejonie Spycimierza¹⁰.

Począwszy od połowy XVI w. Uniejów i cały region stopniowo tracił na znaczeniu, co oznaczało w praktyce zmniejszenie liczby ludności oraz upadek gospodarczy. Przyczyn tego należy upatrywać w klęskach wojennych, zmianach w organizacji państwa i innych kwestiach politycznych¹¹. W latach 1512–1794 Spycimierz należał do klucza uniejowskiego arcybiskupstwa gnieźnieńskiego. Z rejestrów poborów wynika, że na początku tego okresu (poł. XVI w.) w Spycimierzu było 6 chłopów gospodarujących na 6 łanach. Zmiany demograficzne w rejonie Uniejowa w XVII w. doprowadziły do pustoszenia wcześniej istniejących osad, częściowego lub całkowitego. W ludniejszych wsiach malała liczba mieszkańców, kurczył się areal ziemi uprawnej¹². Wyraźnie dostrzegalna jest stagnacja stanu zagospodarowania wsi w czasach nowożytnych, a w odniesieniu do apogeum znaczenia Spycimierza, czyli I poł. XIV w., należałoby pisać wręcz o dużym regresie rozwojowym¹³.

Następne stulecie przyniosło poprawę sytuacji demograficznej Spycimierza. Parafia pw. Podwyższenia Krzyża Świętego, obejmująca w XVII i XVIII w. poza Spycimierzem jedynie Człopy i Zieleń, należała do najmniejszych w archidiecezji gnieźnieńskiej. W 1761 r. zamieszkiwało ją 180 osób, w 1789 r. – 250. W parafii spycimierskiej nie funkcjonowała szkoła, a w latach 60. XVIII w. działał niewielki przytułek dla ubogich¹⁴. Do 1784 r. świątynią parafialną był małych rozmiarów drewniany kościół. Duchowni i parafianie dbali, by jego wnętrze oraz cmentarz były w dobrym stanie. Świątynię sukcesywnie doposażano: pojawił się nowy ołtarz boczny, a także naczynia liturgiczne. Pomimo tego stan techniczny stale się pogarszał. Dokumenty z odbytych czterokrotnie w XVIII w. wizytacji parafii ukazują smutny obraz niszczonego z upływem lat kościółka. W ocenie wizytatora w 1779 r. popadający w ruinę kościół groził zawaleniem. Rok później abp Antoni Kazimierz Ostrowski nakazał budowę nowego

¹⁰ Tamże, s. 194; T. Figlus, *op. cit.*, s. 79.

¹¹ H. Żerek-Kleszcz, *Uniejów i jego zaplecze gospodarcze w XVII–XVIII wieku*, [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto...*, s. 221.

¹² Tamże, s. 392.

¹³ J. Śliwiński, *Sprawozdanie z ratowniczych archeologicznych badań wykopaliskowych, przeprowadzonych na stanowisku nr 36 (AZP 62-45/177) w miejscowości Spycimierz, gm. Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski” 2021, t. 11, s. 27–48.

¹⁴ H. Żerek-Kleszcz, *op. cit.*, s. 392–395.

drewnianego kościoła, sfinansowanego ze sprzedaży sreber kościelnych. Świątynia została poświęcona w 1784 r. pod tym samym wezwaniem¹⁵.

W wyniku II rozbioru Polski w 1793 r. Spycimierz, tak jak cały uniejowski klucz dóbr arcybiskupstwa, został włączony do Królestwa Prus. W efekcie przeprowadzonej trzy lata później sekularyzacji dóbr kościelnych stał się własnością rządową. Na skutek zmian politycznych, wywołanych wojnami napoleońskimi i decyzjami Kongresu Wiedeńskiego, rejon spycimiersko-uniejowski włączony został do zaboru rosyjskiego – województwa kaliskiego Królestwa Polskiego. Parafie rejonu Uniejowa, a więc i spycimierska, nadal pozostały związane z arcybiskupstwem gnieźnieńskim i dekanatem uniejowskim. Sytuacja ta uległa zmianie zaledwie trzy lata później: w 1818 r. parafię włączono do diecezji wrocławskiej¹⁶. Przy okazji określania źródeł finansowania kolegiaty uniejowskiej (która odbierała ze Spycimierza dziesięcinę pieniężną) zapisano, że we wsi mieszkają 434 osoby w 50 domach. Włościanie gospodarowali na średnio 18 morgach, ale bywały i gospodarstwa sięgające 40 mórg. Liczba mieszkańców i wielkość gospodarstw świadczą o wyraźnym ożywieniu demograficznym i gospodarczym Spycimierza¹⁷.

W 1826 r. bp Józef Koźmian zlikwidował niezależność parafii spycimierskiej i włączył ją w skład parafii w Uniejowie jako uposażenie kolegium wikariuszy, zobowiązanych do spełniania posługi kapłańskiej w Spycimierzu. Stan ten trwał do połowy lat 60. XIX wieku, kiedy to Spycimierz zyskał z powrotem własnych proboszczów¹⁸. Kolatorem parafii został hr. Aleksander Toll, w rodzinie którego Spycimierz i inne wsie parafii pozostawały od 1836 r.¹⁹. Była to okazja do odnowienia drewnianego kościoła. W Spycimierzu funkcjonowała wówczas szkoła początkowa.

Pierwsza połowa XIX w. to okres wyraźnego wzrostu liczby mieszkańców Spycimierza (ryc. 1). Nie prowadzono dotąd badań z zakresu demografii historycznej tego rejonu, brak więc informacji skąd i w jakiej liczbie przybyli wówczas nowi mieszkańcy wsi. Biorąc pod uwagę nazwiska, można domniemywać, że część spośród nich pochodziła z nieodległych okolic, np. Niewiesza (ród Pełków). Nowymi spycimierzanami

15 Tamże, s. 397–398.

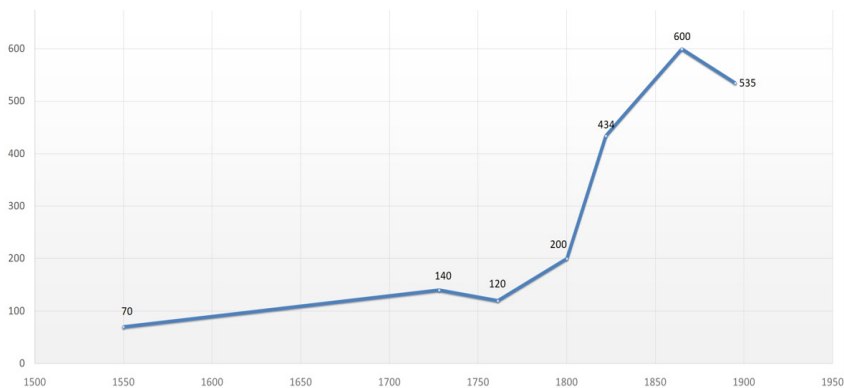
16 J. Kita, *Lata zaborów 1793–1918. Wielki kryzys*, [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto...*, s. 425.

17 T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, J. Szymczak, *Uniejowskie strony. Karty z przeszłości odległej, nieznannej i bliskiej gminy Uniejów*, Łódź–Uniejów 2008, s. 134.

18 Listę proboszczów zob. J. Kita, *op. cit.*, s. 590–591.

19 Tamże, s. 463.

byli Polacy. Wzrost populacji należy wiązać z ogólnym ożywieniem gospodarczym, wprowadzeniem wyższej kultury rolnej oraz czasową stabilizacją prawnoustrojową.

Ryc. 1. Zmiany liczby mieszkańców Spycimierza w okresie nowożytnym (XVI–XIX w.)

Źródło: Opracowanie własne. Dane zaczerpnięto z: J. Kita, *Lata zaborów 1793–1918. Wielki kryzys*, [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki, t. 1. Do roku 1918*, Łódź–Uniejów 2021, s. 407–657. H. Żerek-Kleszcz, *Uniejów i jego zaplecze gospodarcze w XVII–XVIII wieku*, [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki, t. 1. Do roku 1918*, Łódź–Uniejów 2021 s. 221 i n.

Wraz ze wzrostem liczby mieszkańców następowały zmiany układu ruralistycznego. Polegały one na:

1. separacji zewnętrznej, czyli likwidacji przemieszania pól sąsiadujących ze sobą wsi,
2. komasacji działek i częściowej likwidacji szachownicy gruntów,
3. rozwoju przestrzennym wsi na obszarach dotąd niezagospodarowanych w kierunku zachodnim i północnym (w pobliżu kościoła)²⁰.

Wtedy też wydzielono jako oddzielną wieś Spycimierz Kolonię. W 1864 r., w dobrach hr. A. Tolla, przeprowadzono uwłaszczenie, na mocy którego w Spycimierzu rozdysponowano 1381 mórg i 183 pręty (ok. 774 ha), w Człopach 747 mórg i 20 prętów (ok. 418 ha), w Człopkach zaś 178 mórg (niemal 100 ha)²¹.

Działania wojskowe czasu Wielkiej Wojny 1914–1918 oszczędziły Spycimierz. W 1918 r. mieszkańcy Spycimierza wystąpili do władz powiatowych

20 T. Figlus, *op. cit.*, s. 89–90.

21 T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pierzak, J. Szymczak, *op. cit.*, s. 134–135.

z prośbą o zgodę na utworzenie jednostki straży pożarnej. Z nieznanymi powodów pomysł ten nie został wówczas zrealizowany. Zebranie założycielskie jednostki Straży Ogniowej w Spycimierzu odbyło się w maju 1927 r. Pierwszym prezesem jednostki został Stanisław Trzaskowski, zarazem nadleśniczy Nadleśnictwa Uniejów. W latach 1931–1933 wzniesiono remizę strażacką²².

Walki we wrześniu 1939 r. ominęły Spycimierz, choć okupacja odcisnęła na miejscowości i jej społeczności tragiczne piętno. W 1940 r. rozpoczęto wysiedlenia mieszkańców oraz osiedlanie w ich miejsce ludności niemieckiej. W dniu 6.10.1941 r. aresztowano proboszcza, ks. Mariana Chwiłowicza, zamordowanego w tzw. zakładzie eutanazji w Alkoven koło Linzu 4.05.1942 r.²³. Wkrótce po aresztowaniu księdza Niemcy przystąpili do rozbiórki drewnianego kościoła. W końcowym okresie wojny w pobliżu Spycimierza Niemcy, wykorzystując ludność cywilną, budowali umocnienia linii obronnej²⁴.

Po zakończeniu wojny jednostka OSP wznowiła działalność, sukcesywnie wzmacniając się organizacyjnie i sprzętowo. Ważnym, choć tragicznym, wydarzeniem we współczesnej historii Spycimierza był ogromny pożar 24.04.1971 r., który strawił 63 budynki. Odbudowując zniszczenia, zmieniono nieco układ przestrzenny wsi, upraszczając sieć drożną. Obecnie jednostka OSP w Spycimierzu, mająca na wyposażeniu nowoczesny samochód gaśniczy Mercedes o imieniu „Jan Paweł II” jest częścią Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego. Dumą jednostki jest orkiestra dęta²⁵.

W czasie wojny na terenie Spycimierza prowadzono tajne nauczanie. Szkoła podstawowa działała do 2008 r., gdy została przekształcona w szkołę społeczną, prowadzoną przez Stowarzyszenie Promocji i Rozwoju

---

22 J. Kita, *op. cit.*, s. 654; A.R. Tyczyno, *100 lat budowania społeczeństwa obywatelskiego na Ziemi Uniejowskiej*, Uniejów 2013, s. 103, 118; P. Waingertner, *W Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto...*, t. 2. *Lata 1918–2020*, Łódź–Uniejów 2021, s. 87.

23 Rozpowszechniona, także wśród parafian, lipcowa data śmierci ks. M. Chwiłowicza jest błędna i wynikała z próby zatarcia przez Niemców faktu śmierci kapłana w Alkoven w ramach bestialskiej Aktion T4.

24 T. Wójcik, *Uniejów i region uniejowski w okresie II wojny światowej*, [w:] J. Szymczak (red.), *op. cit.*, s. 168, 180, 203; tenże (red.), *Zapamiętane z Brückstädt. Wspomnienia wojenne mieszkańców ziemi uniejowskiej*, Uniejów 2014, s. 82–84.

25 J. Chańko, *W PRL 1945–1989*, [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto...*, t. 2, s. 303–306; M. Jabłoński, *Samorządowy Uniejów w latach 1990–2020*, [w:] *Miasto...*, t. 2., s. 595–596; A.R. Tyczyno, *op. cit.*, s. 266.

Spycimierza i Okolic z Marianną Polasińską na czele. Szkoła ta działała do 2020 r. O jej zamknięciu zdecydowały względy demograficzne²⁶.

Parafia Spycimierz po zakończeniu wojny musiała zmierzyć się z zadaniem budowy nowej świątyni. Zadanie to zrealizował ks. proboszcz Lucjan Zielonkiewicz. W latach 1945–1946 zbudowano tymczasowy drewniany kościół, który jednak służył wiernym aż do początku lat 90. Wpływ na to miały remonty przeprowadzone na przełomie lat 70. i 80. staraniem ówczesnego proboszcza ks. Wojciecha Krzywańskiego. Tenże kapłan na początku lat 80. rozpoczął starania dotyczące budowy nowego, murowanego kościoła. Rozpoczętą w 1986 r. budowę wsparli parafianie, ale także spycimierzanie mieszkający w wielu krajach świata. Dużą rolę odegrało także wsparcie o. Floriana Pełki, podówczas pracownika Radia Watykańskiego. Poświęcenia nowej świątyni dokonał bp włocławski Bronisław Dembowski 13.10.1992 r.²⁷.

Sięgająca XIX w. tradycja zdobienia trasy i szczególnej, kwiatowej dekoracji Bożego Ciała jest elementem wyróżniającym parafię spycimierską. Samorząd gminy Uniejów z burmistrzem Józefem Kaczmarkiem na czele konsekwentnie wspiera tę niewielką społeczność (liczącą ok. 650 wiernych), czego wyrazem jest m.in. trój etapowa budowa trasy Bożego Ciała, rozpoczęta w 2006 r., utworzenie w 2016 r. Parafialnego Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało” (prezes Maria Pełka) oraz rozpoczęcie budowy „Centrum Bożego Ciała” w 2021 r.

Wyjątkową datą w najnowszej historii parafii Spycimierz jest 16.12.2021 r., kiedy podczas XVI sesji Międzyrządowego Komitetu UNESCO ds. Ochrony Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego ogłoszono wpis spycimierskiej tradycji dywanów kwiatowych na listę światową.

Człopy

Wieś Człopy ma rodowód późnośredniowieczny. W lustracji dóbr arcybiskupich z 1512 r. wymieniono młyn Szłop, a przy nim osadę zapisaną jako Schlop, później zwaną Człopy Wielkie. Nazwa wsi pochodzi od słowa „szłop”, oznaczającego rodzaj pułapki, zastawy przegradzającej nurt rzeki²⁸. W osadzie działała także karczma oraz 3 wiatraki. Mieszkańcy zajmowali

26 K.T. Lange, *Ksiądz biskup Wojciech Owczarek (1875–1938)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1970, t. 20, s. 220–221; A.R. Tyczyno, *op. cit.*, s. 205, 225; T. Wójcik, *Uniejów...*, s. 186; M. Jabłoński, *op. cit.*, s. 593–594.

27 J. Chańko, *op. cit.*, s. 270–271; M. Jabłoński, *op. cit.*, s. 591–592.

28 J. Prugar, *Mikrotoponimia i ojkonimia gminy Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski” 2014, t. 3, s. 114.

się głównie hodowlą bydła, rybołówstwem i pracą najemną w sąsiednich folwarkach w Wieścicach i Zieleniu. W XVII w. niektórzy mieszkańcy Człop obejmowani byli prawem miejskim w Uniejowie. W 1822 r. Człopy, już będące własnością rządową (część Ekonomii Uniejów), liczyły 29 domów i 223 mieszkańców. W 1864 r. przeprowadzono uwłaszczenie dóbr hr. A. Tolla, dzieląc pomiędzy włościan ok. 418 ha. W wyniku regulacji dokonanej w tym czasie wieś przybrała formę rzędówki (tracąc pierwotny charakter niewielkiej owalnicy) wydłużonej na osi północny zachód–południowy wschód²⁹. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, w 1919 r. w Człopach uruchomiono szkołę. W okresie międzywojennym działało tu kółko rolnicze „Społem”, a w latach 1933–1939 wspólna ze Spycimierzem jednostka OSP. W 1954 r. powstała samodzielna jednostka straży pożarnej. W latach 50. wieś zelektryfikowano, a w 1993 r. zwodociągowano. W 1987 r. do sołectwa Człopy włączono wieś Człopki oraz przysiółek Psiarki.

Folwark i wieś Zielen (Zielenin)

Wieś Zielen³⁰ swój początek bierze w folwarku powstałym w XVI w. Folwark to duże gospodarstwo rolno-hodowlane, nastawione na produkcję surowców agrarnych i wykorzystujące pracę chłopów pańszczyźnianych. Tutaj było to przede wszystkim bydło oraz drób. W 1638 r. zapisano, że w Zieleniu znajdował się tylko folwark, bez żadnych poddanych. Pracowali więc tam chłopci z okolicznych wsi, m.in. Spycimierza. Na początku XIX w. folwark Zielen należał do Ekonomii Uniejów, później do majoratu Tollów. Kiedy w latach 50. XIX w. w Uniejowie zaczęto wznosić domy murowane z opoki, część surowca wydobywano w Zieleninie (Zieleniu)³¹. W 1912 r. Zielen był kolonią po byłym folwarku o powierzchni ok. 166 ha (295 mórg i 118 przętów). Na północnym skraju kolonii znajdowała się siedziba nadleśnictwa Uniejów. Wieś Zielen wyodrębniono po parcelacji gruntów, trwającej w latach 1921–1926. Zamieszkali tam byli fornale oraz chłopci małorolni, którzy byli dawnymi dzierżawcami gruntów folwarcznych. Nowe zabudowania wznoszono na południe od pierwotnej lokalizacji

29 D. Nogała, P. Nowicki, *Lokalizacja i zmiany przestrzenne wsi w XX wieku w dolinie Warty w okolicach Uniejowa*, „Biuletyn Uniejowski” 2015, t. 4, s. 107.

30 Używano także formy Zielenin, stąd do dziś używany jest w nazwie rodzaj męski.

31 T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pierzak, J. Szymczak, *op. cit.*, s. 164.

folwarku, sytuując je w rozproszeniu w głębi działek³². W 1956 r. rozebrano budynek po byłym nadleśnictwie. Leśnictwo Uniejów także ulokowano na terenie Zielenia, przy drodze do Spycimierza od strony Człop³³.

Spycimierz-Kolonia

Osadnictwo na terenie przylegającym od zachodu do Spycimierza i sięgające poza rejon młyna (tzw. pustkowie Malczew) nastąpiło dopiero w połowie XIX w. i wynikało z rozwoju przestrzennego Spycimierza i wykorzystania obszarów dotąd niezagospodarowanych ze względu na gorsze warunki środowiskowe, niekorzystne z punktu widzenia gospodarki rolnej. W ramach transformacji osadniczej z początku lat 60. XIX w. część włościan przymusowo relokowano na zachodni kraniec wsi, zachowując dawną strukturę głównej części siedliska. W ten sposób powstała osada Kolonia, mającą formę jednostronnie zabudowanej od strony północnej rzędówki, położonej wzdłuż biegu rzeki Siekiernik, z pasowym układem nadziałów gruntów³⁴. Kolonia funkcjonowała jako część wsi Spycimierz aż do połowy XX wieku. Dopiero w 1957 r. wyodrębniono ją jako oddzielne sołectwo, obejmujące także teren Malczewa.

Człopki, Leśnik, Kaczka – osadnictwo olęderskie

Początki wsi Człopki i rozwój wsi Kaczka oraz Leśnik łączyć należy z osadnictwem olęderskim, które rozpoczęte zostało na interesującym nas terenie w ostatniej ćwierci XVIII w. Kolonie olęderskie zakładano na terenach podmokłych i nieużytkach. Zadaniem osadników była zarówno melioracja podmokłości przez budowę odwodnień, jak i karczunek obszarów leśnych. Nowe połacie ziemi przeznaczano do celów rolnych. Gospodarstwa olęderskie miały charakter czynszowy. Osadnicy mieli dziedziczne prawo do ziemi i swobodnego wyboru sołtysa oraz wolność osobistą³⁵. Osiedla olęderskie na terenie parafii Spycimierz ulokowano w pobliżu lasów, na północny zachód (Człopki), południowy zachód (Kaczka) i południe (Leśnik Olendry) od

32 M. Cepil., T. Figlus, *Parcelacja wsi w okresie międzywojennym i jej reperkusje osadnicze na przykładzie folwarków Orzeszków, Wielenin i Zieleni*, „Biuletyn Uniejowski” 2018, t. 7, s. 39; D. Nogala, P. Nowicki, *op. cit.*, s. 108.

33 A.R. Tyczyno, *op. cit.*, s. 57–58.

34 T. Figlus, *op. cit.*, s. 90; D. Nogala, P. Nowicki, *op. cit.*, s. 106.

35 I. Józefiak, D. Okupny, *Rozwój i formy osadnictwa olęderskiego w środkowym odcinku doliny Warty*, [w:] *Z badań nad wpływem antropresji na środowisko*, R. Machowski, M.A. Rzętała (red.), t. 9, Sosnowiec 2008, s. 17.

Spycimierza. Osadnikami była ludność pochodzenia niemieckiego, wyznania ewangelickiego. Wieś Leśnik („osadę ponemiecką, gdzie przed wojną nie było katolików”³⁶) włączono do parafii Spycimierz w 1950 r., na mocy dekretu bp. włocławskiego Karola Radońskiego. Nieco wcześniej („uprzednio”) do parafii przyłączone zostały Człopki i Kaczka.

Prawdopodobne początki tradycji zdobienia trasy procesji

Nie jest znana ani dokładna, ani nawet przybliżona data narodzin zwyczaju szczególnego dekorowania trasy procesji w Spycimierzu. Lokalna ustna tradycja wiąże ten moment z wiekiem XIX:

„Babcia w [19]80 roku zmarła, a miała 85 lat, i też wtedy opowiadała, jak to się zaczęło. To był tam cechmistrzem taki mój pra-pra-pra-dziadek, był cechmistrzem w kościele. I on tak ponoć zaczynał te piaski sypać, zaczęli kiedyś sypać całą drogę piaskiem, białym”³⁷,

łącząc nawet genezę z epoką napoleońską i domniemanym przejazdem cesarza Francuzów:

„Napoleon miał tędy przejeżdżać, w okresie Bożego Ciała i na jego cześć mieszkańcy mieli wysypywać”³⁸.

Część badaczy skłonna jest więc datować narodziny spycimierskiej tradycji na okres po roku 1813, czynią to jednak bez podstawy źródłowej:

„nie dotarłem do żadnych źródeł, które by jednoznacznie wskazały początki tych tradycji”³⁹.

Inni zaś, określając czas trwania tradycji na „grubo ponad 100 lat”, pośrednio wskazują także na wiek XIX⁴⁰. Także były proboszcz spycimierski,

36 Dekret bp. włocławskiego z 6 czerwca 1950 r. *Przynależność parafialna Kolonii Leśnik*, [w:] *Kronika parafii Śpicimierz*.

37 K. Smyk, *op. cit.*, s. 64.

38 J. Dragan, *Spycimierskie Boże Ciało – tradycja i współczesność*, [w:] *Procesja...*, s. 47.

39 K. Pozorski, *Włoskie pochodzenie tradycji dekoracyjnych uroczystości Corpus Domini*, „Biuletyn Uniejowski” 2019, t. 8, s. 74. Por. A. Tomaszczuk, *Kwietny kobierzec: O obchodach święta Bożego Ciała w Spycimierzu*, „Konteksty Polska Sztuka Ludowa” 2004, R. 58, nr 1–2.

40 A. Różycki, *Notatki z podróży po Polsce*, „Konteksty Polska Sztuka Ludowa” 1994, R. 48, nr 3–4, s. 338. Zob. też J. Sobczak, *Boże Ciało w Spycimierzu*, [w:] *Wielkopolska nasza kraina*, t. 3. *Rzecz o wybitnych ludziach, kulturze ludowej i turystyce Wielkopolski*, W. Łęcki (red.), Poznań 2004, s. 122–123.

ks. Wojciech Kaźmierczak, choć wspomina o teorii napoleońskiej, przychyła się do opinii, że „z pewnością zwyczaj ma ponad 100 lat”⁴¹.

Badacz z Uniwersytetu Łódzkiego, Piotr Szkutnik, przeprowadził kwerendę w bibliotekach i archiwach i i na tej podstawie oraz rozmowy z parafianami ustalił, że najstarszy materiał źródłowy dot. zdobienia „tradycyjnym zwyczajem” trasy procesji pochodzi z lat 50. XX wieku⁴². W tej sytuacji jakiegokolwiek datowanie początku tego zwyczaju pozostaje w sferze domysłów.

Tradycja lokalna wiąże początki spycimierskiego zwyczaju zdobienia trasy procesji Bożego Ciała z epoką napoleońską⁴³. Próba weryfikacji tego domniemania napotyka jednak na brak jakiegokolwiek materiału źródłowego. Przyjmując jako możliwy czas narodzin obyczaju dekorowania trasy w Spycimierzu wiek XIX⁴⁴, teoria żołnierzy armii napoleońskiej jako tych, którzy przynieśli zwyczaj do Spycimierza, jawi się niczym *deus ex machina* – nieudowodniona koncepcja, mająca wyjaśnić problem. Należy raczej szukać czynników lokalnych, sprzyjających narodzinom tradycji zdobienia trasy. Pierwszym z nich jest wyraźny wzrost liczby ludności w parafii spycimierskiej w I połowie XIX w. Wtedy zaczęła się rodzić nowoczesna społeczność Spycimierza. Wspólny obrzęd, ważny z przyczyn religijnych i narodowo-patriotycznych dla wszystkich mieszkańców⁴⁵, mógł stać się czynnikiem integrującym budującą się społeczność. Idei dekoracji sprzyjała też specyficzna, już wtedy archaiczna, wielodrożna budowa wsi, zachowana mimo prowadzonej transformacji osadniczej. Meandrująca wewnątrz osady, być może o zmiennym przebiegu, trasa wręcz zachęcała, by ją upiększyć, własną pracą artystyczną wychwalić Boga. Usypywane z piasku wzory stanowiły zarówno uświetnienie drogi Ciała Chrystusa, jak i element budowy ukierunkowanej wewnętrznie własnej tożsamości nowej społeczności Spycimierza. Nie bez znaczenia

41 W. Kaźmierczak, *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów jako krajowe dziedzictwo niematerialne*, „Biuletyn Uniejowski” 2018, t. 7, s. 40.

42 P. Szkutnik, *Początki tworzenia kompozycji z kwiatów na trasie Bożego Ciała w Spycimierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2019, t. III, s. 339.

43 Kwestię domniemanych napoleońskich korzeni tradycji omawia P. Szkutnik: *Początki tworzenia kompozycji z kwiatów na trasie Bożego Ciała w Spycimierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2019, t. III, s. 335–339. Zob. też W. Kaźmierczak, *op. cit.*, s. 69; K. Pozorski, *op. cit.*, s. 74; C. Tabares, *Origen e Historia de las Alfombras de Flores (Infiratas) de La Orotava*, <https://blogdecarlostabaresdenava.blogspot.com> [dostęp: 05.05.2023].

44 P. Szkutnik, *op. cit.*, s. 338–339, K. Smyk, *Kwietne dywany na Boże Ciało w przekazach mieszkańców parafii Spycimierz*, <https://kulturaludowa.pl/artykuly/kwietne-dywany-na-boze-cialo-w-przekazach-mieszkanow-parafii-spycimierz> [dostęp: 05.05.2023] (tam wypowiedzi mieszkańców).

45 W. Kaźmierczak, *op. cit.*, s. 68; K. Smyk, *Obrzęd...*, s. 56.

jest też przywrócenie w poł. lat 60. XIX w. samodzielności parafii, które spowodowało, iż część mieszkańców trzech wsi tworzących parafię zaczęło aktywnie uczestniczyć w życiu swojej wspólnoty parafialnej⁴⁶. Czynnikiem wzmacniającym gorliwość religijną bez wątpienia była także epidemia cholery, która dotknęła ten region w latach 50. tego stulecia⁴⁷. Na lokalne, rozumiane jako środkowopolskie, korzenie tradycji wskazuje też to, że przez wiele dekad trasę zdobiono w prosty sposób, wzorami z jasnego piasku⁴⁸. O miejscowej, niezewnętrznej, genezie tradycji świadczy też wysypywanie trasy jasnym piaskiem, którego na terenach zalewowych nie brakowało. Biały piasek oznaczał czystość, „dawniej, gdy dom był wysprzątny, czysty, gotowy na niedzielę czy święto, sypano na podłogę biały piasek”⁴⁹. Poprzez analogię można założyć, że udekorowanie trasy piaskiem oznaczało jej gotowość do rozpoczęcia święta, oddzielał sacrum od profanum⁵⁰.

Gdyby jacyś żołnierze-tułacze przywieźli z wojen napoleońskich pomysł sypania *infiorate*⁵¹, to od początku obyczaju w Spycimierzu używano by kwiatów, także tutaj tanich i dostępnych późną wiosną.

Uwzględniając powyższe, prawdopodobne wydaje się, że mieszkańcy trzech wsi ówczesnej parafii spycimierskiej zaczęli zdobić trasę procesji Bożego Ciała po roku 1865 i była to własna inicjatywa, wynikająca z lokalnych uwarunkowań.

Czynniki determinujące przebieg procesji Bożego Ciała w Spycimierzu. Próba rekonstrukcji alternatywnych tras przebiegu procesji w okresie minionego półwiecza

Braki w materiale źródłowym w istotny sposób utrudniają, a w odniesieniu do czasów wcześniejszych niż przełom lat 60. i 70. minionego wieku wręcz uniemożliwiają, odtworzenie przebiegu trasy Bożego Ciała w Spycimierzu. Nie zachowały się bowiem żadne zdjęcia, plany, mapy, czy relacje dokumentujące

46 Odnotowano wówczas wyraźny wzrost liczby parafian (862 w 1872 r., a w 1859 r. – 614), co tłumaczyć należy zarzuceniem praktyk religijnych w Uniejowie na rzecz Spycimierza; J. Kita, *op. cit.*, s. 592.

47 M. Trzaska, *Boże Ciało po spycimiersku*, „Kultura wsi” 2021, nr 14 (3), s. 30. Por. J. Kita, *op. cit.*, s. 596.

48 K. Smyk, *op. cit.*, s. 64. Dekoracje piaskiem to tradycja pielęgnowana także na Kujawach, zob. *Kujawska sztuka efemeryczna* <https://woak.torun.pl/artykul/kujawska-sztuka-efemeryczna/> [dostęp: 27.05.2023]

49 Wywiady z mieszkańcami parafii, zob. przypis 53.

50 K. Smyk, *op. cit.*, s. 171–172.

51 Z wł. dywanów kwiatowych. To włoskie określenie jest powszechnie używane.

przebieg. Istotną kwestią jest także zmiana sieci drożnej wewnątrz wsi po pożarze z 1971 r., w którym spłonęły 63 budynki. Przy odbudowie wsi wiele drózek uległo zatarciu.

Na podstawie rozmów z duchowieństwem i mieszkańcami parafii wskazać można reguły, które miały wpływ na przebieg trasy⁵².

1. Zmienność stosowana była z pewnością wcześniej niż w latach 70. Nie sposób jednak ustalić, kto i kiedy wprowadził tę regułę. Brak stałego przebiegu trasy i jej zmienność były normą, czyniono tak „od zawsze”. Wynikało to przede wszystkim ze stanu piaszczystych, gruntowych dróg, zależnego od warunków atmosferycznych i innych, niekiedy nieprzewidywalnych, czynników. Przy silnych opadach deszczu dróżki zamieniały się w rozlewiska, uniemożliwiające ubieranie trasy.
2. Trasy z lat 60. i 70. XX w. (być może i starsze) przebiegały w bliskiej odległości od kościoła, były więc krótkie. Wynikało to z niewielkiej ilości materiału dekoracyjnego, zwłaszcza kwiatów – „ludzie ubierali kwiatami ze swoich pól, nie było samochodów, nikt daleko nie jeździł po kwiaty”⁵³.
3. O przebiegu trasy każdorazowo decydował proboszcz. Decyzja poprzedzona była spotkaniami, w których brał udział sołtys (cieszący się we wsi dużym autorytetem) i przedstawiciele lokalnych instytucji (np. strażacy, pod koniec lat 80. i później także przedstawiciele szkoły) oraz zainteresowani mieszkańcy. Mieszkańcy mieli także możliwość zgłaszania swoich sugestii co do przebiegu trasy w danym roku: *prosilili, aby procesja*

52 Poniższy fragment tekstu powstał na podstawie rozmów autora z:

- a. Lucjanem Łukasikiem, zam. Człopy, wiceprzewodniczącym Rady Miejskiej w Uniejowie, byłym sołtysem wsi Człopy, wywiad z dn. 7.04.2022 r.;
- b. ks. Wojciechem Kaźmierczakiem, byłym proboszczem parafii w Spycimierzu. Wywiad telefoniczny z dn. 8.04.2022 r.
- c. Jolantą Iłską, zam. Spycimierz, radną Rady Miejskiej w Uniejowie z terenu Spycimierza, wywiad z dn. 7.04.2022 r.
- d. Marią Pełką, zam. w Spycimierzu, była prezeską Parafialnego Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało”, wywiady z dn. 29.03 i 8.04.2022 r.;
- e. Stanisławem Pełką, spycimierzaninem od urodzenia, sołtysem wsi od 1989 r. Wywiad z dn. 26.03.2022 r.;
- f. ks. prał. Wojciechem Krzywańskim, proboszczem spycimierskim w latach 1977–1993, obecnie na emeryturze we Włocławku, wywiad telefoniczny z dn. 7.04.2022 r.;
- g. Anną Grzelak, sołtyską wsi Zieleń. Wywiad z dn. 11.04.2022 r.

53 Cyt. z wywiadu z M. Pełką.

szła tą, a nie inną uliczką⁵⁴. W niektórych przypadkach przebieg trasy miał dodatkowy wymiar społeczny, a nawet polityczny. Było tak, gdy w latach 80. procesja przechodziła w południowej części wsi, obok domu sołtysa Józefa Pełki (przewodniczącego gminnego koła NSZZ Solidarność Rolników Indywidualnych) oraz wtedy, gdy trasa prowadziła północno-zachodnim fragmentem wsi, w pobliżu cmentarza (traktowano to jako wyraz szacunku wobec zmarłych, współtworzących przed laty tradycję dekorowania trasy, a także praktycznie: jako sposobność do posprzątania obejścia cmentarza).

4. Przebieg trasy miał, z proboszczowskiego punktu widzenia, „aktywizować” różne rejony wsi, tak aby w jej dekorowaniu brały udział różne osoby, czyniło to ubieranie zadaniem całej społeczności.
5. Ołtarze ustawiano w miejscach eksponowanych, takich jak skrzyżowania drózek, szerokie i widoczne płoty bądź ściany zabudowań. „Ołtarz budowała dana ulica”⁵⁵, czyli mieszkańcy sąsiednich domostw. Ułatwieniem były stałe ramy i obrazy, stanowiące podstawę dekoracji. Zakupił je ks. Wojciech Krzywański.
6. Proboszcz, ks. W. Krzywański, w zmienności trasy dostrzegał wymiar religijny. Jego zdaniem ważne było to, że Chrystus obszedł całą miejscowość.
7. Trasa rozpoczynała się i kończyła w kościele.
8. Tworzyła zamknięty krąg.
9. Zazwyczaj biegła zgodnie z ruchem wskazówek zegara, od wyjścia z kościoła najpierw w kierunku południowym, skrajem terasy. Odstępstwa od tej reguły następowały w przypadku obfitych opadów deszczu, które piaszczystą drogę na krawędzi terasy zalewowej zamieniały w rozległe błoto.
10. Przebiegała wyłącznie wewnątrz Spycimierza, w niektórych latach sięgając południowych i zachodnich obrzeży wsi.
11. Nie wyprowadzano trasy poza wieś.
12. Zmienność trasy sprawiała, że nie przywiązywano istotnej wagi do jej przebiegu. Dla parafian było oczywiste, że w kolejnym roku trasa może przebiegać w zupełnie inny sposób.

---

54 Cyt. z wywiadu z ks. W. Krzywańskim.

55 Cyt. z wywiadu z ks. W. Krzywańskim.

Mieszkańcy pozostałych miejscowości włączali się do dekorowania trasy w różny sposób, dawniej (lata 70. i 80.) spontanicznie przyłączając się do pracujących Spycimierzan, dostarczając im kwiaty, budując bramy. Z czasem zaczęły tworzyć się powtarzalne formy działania pobliskich społeczności:

- mieszkańcy Leśnika budowali bramę przy kościele. Przydział tego eksponowanego miejsca tłumaczono, że „skoro do kościoła mają daleko, to ubierać będą blisko”⁵⁶,
- „mieszkańcy Człop ubierali na wjeździe od swojej strony, a Człopki miały bramę”⁵⁷, jest to tzw. „odcinek proboszczowski przy plebanii”⁵⁸, dekorowany zgodnie z hasłem roku liturgicznego,
- mieszkańcy Spycimierza Kolonii w czasach ks. W. Krzywańskiego (i później) ubierali fragment zachodniej części trasy, od swojej strony,
- Zieleni dekorował „pierwszy” odcinek trasy, wzdłuż boiska szkolnego. Zdecydował o tym ks. Wojciech Kaźmierczak, który wykorzystując stały przebieg trasy, wyznaczył „rejon” poszczególnych miejscowości, aby ich mieszkańcy, dekorując trasę, nie tłoczyli się przy plebanii, jak to bywało wcześniej. Wybór „rejonu” Zielenia związany był z nabyciem działki przez mieszkańca Łodzi, który nie był w stanie dekorować fragmentu trasy przyległego do swojej posiadłości,
- jeśli trasa przebiegała przy strażnicy OSP, przyległy fragment ubierali strażacy.

Przyjęte przez społeczeństwo parafii założenie zmienności przebiegu trasy procesji Bożego Ciała, połączone z wielodrożnym układem dróg i ścieżek wewnątrz Spycimierza, sprawia, że odtworzenie wszystkich możliwych wariantów jej przebiegu z okresu kilkudziesięciu ostatnich lat (np. po wielkim pożarze) jest zadaniem skazanym z góry na niepowodzenie. Biorąc to pod uwagę, autor – wspólnie z przywołanymi już rozmówcami – odtworzył kilka wersji przebiegu trasy. W przekonaniu autora są one reprezentatywne i, dopuszczając pewne drobne różnice i odstępstwa w różnych latach, ilustrują one główne alternatywne warianty przebiegu trasy.

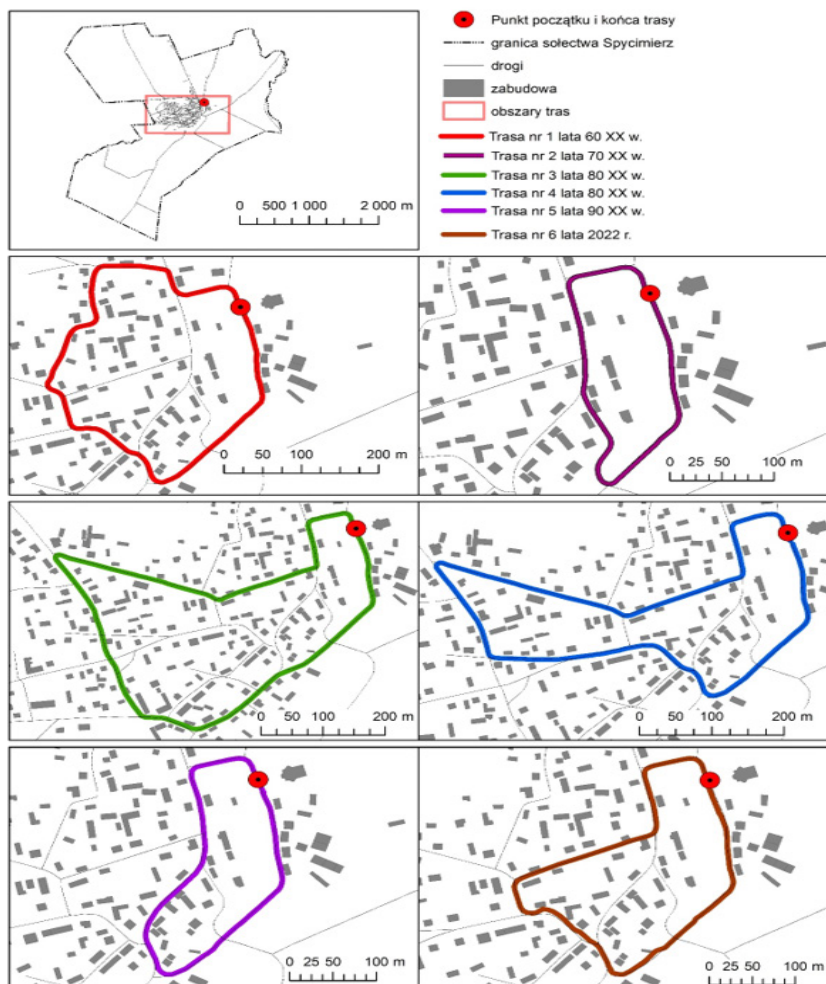
Trasa z końca lat 60. jest najstarszą (ryc. 2) i być może jedyną z czasów przed pożarem z 1971 r., której przebieg można odtworzyć (i powtórzyć) w obecnym przebiegu dróg. Liczyła ona dokładnie 1 km i prowadziła

⁵⁶ Cyt. z wywiadu z ks. W. Krzywańskim.

⁵⁷ Cyt. z wywiadu z L. Łukasikiem.

⁵⁸ Cyt. z wywiadu z ks. W. Kaźmierczakiem.

malowniczymi, częściowo krętymi ścieżkami centralnej części wsi. W przekonaniu autora jej przebieg najpiękniej pokazuje walory Spycimierza. Warto byłoby tę trasę pokazać we współczesnej wsi, np. jako pieszy szlak turystyczny. Stanisław Pełka zapamiętał, że gdy procesja szła tą trasą, „ksiądz jechał z monstrancją małym wozem konnym, pchanym przez młodych”⁵⁹.

Ryc. 2. Trasy przebiegu procesji Bożego Ciała w Uniejowie od lat 60. XX wieku do czasów obecnych

Źródło: opracowanie własne

59 Cyt. z wywiadu ze S. Pełką.

W latach 70., możliwe że tylko jednokrotnie (ze względu na warunki pogodowe?), trasa liczyła zaledwie 600 m (ryc. 2), przy skrzyżowaniu z drogą do Łęgu Balińskiego, ostro skręcając wąską ścieżką na północ do głównej drogi przez wieś. Można domyślać się, że podobny przebieg miały starsze trasy, z lat 50. i 60. XX w.

W latach 80. zdecydowano się, idąc za wskazówkami ks. W. Krzywańskiego, na długie trasy, sięgające południowego i zachodniego skraju wsi. Pierwsza z wymienionych przechodziła w pobliżu domu ówczesnego sołtysa, co w opinii księdza było „wyrazem poparcia dla opozycji solidarnościowej”⁶⁰. Jej długość wyniosła 1350 m (ryc. 2).

Na przełomie lat 80. i 90 (m.in. w 1988 r. w czasie procesji, którą zapamiętano ze względu na potężną burzę) długość trasy liczyła niemal dokładnie 1500 m (ryc. 2). W znacznej mierze prowadzi ona tą samą drogą, jak współczesna, stała trasa, jest jednak dłuższa, wyraźnie sięgając ku zachodniej części wsi. Zdaniem S. Pełki była to najdłuższa trasa. Taka długa trasa miała wpływ na czas trwania nabożeństwa, sięgający 3 godzin. Dla wielu uczestników był to duży wysiłek.

W latach 90. podstawowy przebieg trasy wiódł wzdłuż południowego skraju terasy zalewowej do skrzyżowania z bitumiczną drogą z Zielenia do Skęczniewa i następnie „asfaltem” w kierunku kościoła (ryc. 2).

Od 2006 r. procesja odbywa się po stałej trasie, liczącej 900 m (ryc. 2). Budowę wyłożonej kostką trasy sfinansował samorząd Uniejowa, wykorzystując fundusze unijne. Drugi etap inwestycji miał miejsce w 2017 r., a trzeci (wraz z 4 kapliczkami) w 2020 r.⁶¹

---

60 Cyt. z wywiadu z ks. W. Krzywańskim.

61 T. Wójcik, *Dziewięćset lat parafii w Spycimierzu*, „W Uniejowie” 2006, nr 26, s. 7–8; M. Jabłoński, *Samorządowy Uniejów w latach 1990–2020*, [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2. *Lata 1918–2020*, Łódź–Uniejów, s. 429.

Bibliografia

Wywiady terenowe

- ks. Wojciech Kaźmierczak, były proboszcz parafii w Spycimierzu. Wywiad telefoniczny z dn. 8.04.2022 r.
- ks. prał. Wojciech Krzywański, proboszcz spycimierski w latach 1977–1993, obecnie na emeryturze we Włocławku, wywiad telefoniczny z dn. 7.04.2022 r.
- Jolanta Ilska, zam. Spycimierz, radna Rady Miejskiej w Uniejowie z terenu Spycimierza, wywiad z dn. 7.04.2022 r.
- Lucjan Łukasik, zam. Człopy, wiceprzewodniczący Rady Miejskiej w Uniejowie, były sołtys wsi Człopy, wywiad z dn. 7.04.2022 r.
- Maria Pełka, zam. w Spycimierzu, prezeska Parafialnego Stowarzyszenia „Spycimierskie Boże Ciało”, wywiady z dn. 29.03 i 8.04.2022 r.
- Stanisław Pełka, spycimierzanin od urodzenia, sołtys wsi od 1989 r. Wywiad z dn. 26.03.2022 r.

Archiwalia

Parafia rzymskokatolicka w Spycimierzu, Kronika parafii Śpicimierz.

Opracowania

- Andrzejewski A., Sikora J., (red.), *Grodziska wczesnośredniowieczne Polski centralnej. Archeologiczne badania nieinwazyjne z lat 2013–2016*, Łódź 2017.
- Cepil M., Figlus T., *Parcelacja wsi w okresie międzywojennym i jej reperkusje osadnicze na przykładzie folwarków Orzeszków, Wielenin i Zieleni*, „Biuletyn Uniejowski” 2018, t. 7, s. 29–45.
- Chańko J., *W PRL 1945–1989*, [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2. *Lata 1918–2020*, Łódź–Uniejów 2021.
- Dragan J., *Spycimierskie Boże Ciało – tradycja i współczesność*, [w:] K. Smyk (red.) *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, Uniejów–Wrocław 2020.
- Figlus T., *Rozwój układu ruralistycznego Spycimierza na tle dziejów osadnictwa w świetle badań geograficzno-historycznych i archeologicznych*, „Biuletyn Uniejowski” 2015, t. 4, s. 73–94.

- Grabarczyk T., Kowalska-Pietrzak A., Szymczak J., *Uniejowskie strony. Karty z przeszłości odległej, nieznannej i bliskiej gminy Uniejów*, Łódź–Uniejów 2008.
- Herby rycerstwa polskiego przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane r.p. 1584*, wydanie Kazimierza Józefa Turowskiego, Kraków 1858.
- Jabłońska A., *Kapituła uniejowska do początku XVI w.*, Kielce 2005.
- Jabłoński M., *Samorządowy Uniejów w latach 1990–2020*, [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2. *Lata 1918–2020*, Łódź–Uniejów 2021.
- Jakimowicz R., *Sprawozdanie z działalności Państwowego Konserwatora Zabytków Przedhistorycznych Okręgu Warszawskiego za rok 1923*, „Wiadomości Archeologiczne” 1925, t. IX, z. 3–4, s. 305–330.
- Józefiak I., Okupny D., *Rozwój i formy osadnictwa olęderskiego w środkowym odcinku doliny Warty*, [w:] R. Machowski, M.A. Rzętała (red.), *Z badań nad wpływem antropopresji na środowisko*, t. 9, Sosnowiec 2008.
- Kamińska J., *Grody wczesnośredniowieczne ziem Polski środkowej na tle osadnictwa*, „Acta Archeologica Universitatis Lodzensis” 1953, nr 2, s. 108–110.
- Kara M., Krąpiec M., Teske G., *Wyniki badań archeo-dendrochronologicznych wybranych grodzisk wczesnośredniowiecznych z terenu historycznej Wielkopolski, przeprowadzonych w 2005 roku*, „Fontes Archaeologici Posnanienses” 2006, t. 42, s. 125–144.
- Każmierczak W., *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwietnych dywanów jako krajowe dziedzictwo niematerialne*, „Biuletyn Uniejowski” 2018, t. 7, s. 65–75.
- Kita J., *Lata zaborów 1793–1918. Wielki kryzys*, [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1. *Do roku 1918*, Łódź–Uniejów 2021.
- Lange K.T., *Ksiądz biskup Wojciech Owczarek (1875–1938)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1970, t. 20, s. 217–248.
- Łęcki W. (red.), *Wielkopolska nasza kraina*, t. 3. *Rzecz o wybitnych ludziach, kulturze ludowej i turystyce Wielkopolski*, Poznań 2004.
- Machowski R., Rzętała M.A. (red.), *Z badań nad wpływem antropopresji na środowisko*, t. 9, Sosnowiec 2008.
- Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, J. Szymczak (red.), t. 1. *Do roku 1918*, t. 2. *Lata 1918–2020*, Łódź–Uniejów 2021.
- Nadolski A., *Spycymierz nad Wartą: średniowieczny zespół osadniczy*, „Archeologia Polski” 1966, t. X, z. 2, s. 701–712.

- Nogala D., Nowicki P., *Lokalizacja i zmiany przestrzenne wsi w XX wieku w dolinie Warty w okolicach Uniejowa*, „Biuletyn Uniejowski” 2015, t. 4, s. 95–III.
- Nowakowski A., *Pradzieje Uniejowa i okolic*, [w:] J. Szymczak (red.), *Uniejów. Dzieje miasta*, Łódź–Uniejów 1995.
- Poklewski T., *Próba archeologicznej rekonstrukcji włości średniowiecznej Spycimierz nad Wartą*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 1971, R. XIX, nr 3, s. 437–446.
- Pozorski K., *Włoskie pochodzenie tradycji dekoracyjnych uroczystości Corpus Domini*, „Biuletyn Uniejowski” 2019, t. 8, s. 65–75.
- Prugar J., *Mikrotoponimia i ojkonimia gminy Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski” 2014, t. 3, s. III–I34.
- Różańska W., *Cmentarzysko łużyckie z młodszego okresu halsztackiego w Spycimierzu pow. Turek*, „Materiały Starożytne” 1958, t. IV, s. 145–156.
- Różycki A., *Notatki z podróży po Polsce*, „Konteksty Polska Sztuka Ludowa” 1994, R. 48, nr 3–4, s. 122–126.
- Sikora J. [i in.], *Uwarunkowanie geologiczne i geomorfologiczne funkcjonowania średniowiecznych grodowych zespołów osadniczych w Polsce środkowej* [w:] A. Andrzejewski, J. Sikora (red.), *Grodziska wczesnośredniowieczne Polski centralnej. Archeologiczne badania nieinwazyjne z lat 2013–2016*, Łódź 2017.
- Smyk K., *Obrzęd jako tekst kultury. Przykład Bożego Ciała w Spycimierzu*, Lublin 2020.
- Smyk K. (red.), *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, Uniejów–Wrocław 2020.
- Smyk K., Włodarczyk B., Jełowicki A., *Od badań terenowych do rekomendacji – spycimierska praktyka ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego*, [w:] K. Smyk (red.), *Procesja Bożego Ciała z tradycją kwiatnych dywanów w Spycimierzu. Raport z badań i rekomendacje do planu ochrony*, Uniejów–Wrocław 2020.
- Sobczak J., *Boże Ciało w Spycimierzu*, [w:] W. Łęcki (red.), *Wielkopolska nasza kraina*, t. 3. *Rzecz o wybitnych ludziach, kulturze ludowej i turystyce Wielkopolski*, Poznań 2004.
- Szcutnik P., *Początki tworzenia kompozycji z kwiatów na trasie Bożego Ciała w Spycimierzu*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2019, t. III, s. 331–344.

- Szymczak J., *Kasztelania spycimierska i kształtowanie się uniejowskiego regionu osadniczego do końca XVI wieku*. [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1. *Do roku 1918*, Łódź–Uniejów 2021.
- Szymczakowa A., Gąsiorowski A. (red.), *Urzednicy łęczyccy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniak, Wrocław 1985.
- Śliwiński J., *Sprawozdanie z ratowniczych archeologicznych badań wykopaliskowych, przeprowadzonych na stanowisku nr 36 (AZP 62-45/177) w miejscowości Spycimierz, gm. Uniejów*, „Biuletyn Uniejowski” 2021, t. 11, s. 27–48.
- Tomaszcuk A., *Kwietny kobierzec: O obchodach święta Bożego Ciała w Spycimierzu*, „Konteksty Polska Sztuka Ludowa” 2004, R. 58, nr 1–2, s. 213.
- Trzaska M., *Boże Ciało po spycimiersku*, „Kultura wsi” 2021, nr 14 (3), s. 30.
- Tyczyno A.R., *100 lat budowania społeczeństwa obywatelskiego na Ziemi Uniejowskiej*, Uniejów 2013.
- Uniejów. *Dzieje miasta*, J. Szymczak (red.), Łódź–Uniejów 1995.
- Waingertner P., *W Drugiej Rzeczypospolitej 1918–1939*, [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2. *Lata 1918–2020*, Łódź–Uniejów 2021, passim.
- Wójcik T., *Dziewięćset lat parafii w Spycimierzu*, „W Uniejowie” 2006, nr 26, s. 7–8.
- Wójcik T., *Uniejów i region uniejowski w okresie II wojny światowej*, [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 2. *Lata 1918–2020*, Łódź–Uniejów 2021, passim.
- Wójcik T., (red.), *Zapamiętane z Brückstädt. Wspomnienia wojenne mieszkańców ziemi uniejowskiej*, Uniejów 2014.
- Żerek-Kleszcz H., *Uniejów i jego zaplecze gospodarcze w XVII–XVIII wieku*, [w:] J. Szymczak (red.), *Miasto Uniejów i region spycimiersko-uniejowski poprzez wieki*, t. 1. *Do roku 1918*, Łódź–Uniejów 2021.

Strony internetowe

- Kujawska sztuka efemeryczna <https://woak.torun.pl/artukul/kujawska-sztuka-efemeryczna/> [dostęp: 05.05.2023].
- Smyk K., *Kwietne dywany na Boże Ciało w przekazach mieszkańców parafii Spycimierz*, <https://kulturaludowa.pl/artykuly/kwietne-dywany-na-boze-cialo-w-przekazach-mieszkancow-parafii-spycimierz> [dostęp: 05.05.2023]
- Tabares C., *Origen e Historia de las Alfombras de Flores (Infioratas) de La Orotava*, <https://blogdecarlostabaresdenava.blogspot.com> [dostęp: 05.05.2023].